

A Nagy GYIK könyv

Régen vártuk már, de hát Szabados mester többször kijelentette: sem ideje, sem szándéka nincs a GYIK munka bemutatására. Amikor Szemadám György vette át a műhelyt, már voltak biztató jelek, Szemadám nem egy szófukar ember, csak hát a nyakába szakadt a GYIK alapítvány összegründolása, meg a TV szerkesztőség. Aztán jött Sinkó István, aki egy gyenge pillanatában beígérte, és ha egyszer Sinkó ígér valamit - arra a magam részéről - nyugodtan veszek mérget (elolvasok mondjuk egy helyi tantervet), ami fontos dolog az utóbbi tízegynéhány évben történt a vizuálpedagógiában, valahogy mind kötődik hozzá. Hogy mit érdemel majd ezért ama bizonyos végelszámolásnál, egyelőre többesélyes, az azonban már most világosan látható, hogy a Nagy GYIK könyv összegürcölése éles határvonalat jelent a hazai vizuálpedagógiában. Ezután már nem lehet ábrándos, ködös tekintettel messzire nézni a gyerekek feje fölé. Erről a gürcölésről még ejthetnék néhány szót, gyakorló rajztanároknak mindenféle illúziók élnek, miszerint van egy felső szakmai elit, kinek keze alá tolják a számítógépet, a szakkönyveket, jó kis ösztöndíjakat, és dolgozhat nyugodtan, ahogy kedve tartja. Nehezen hiszik, hogy például nevezett Sinkó István ugyanolyan általános, később középiskolai rajztanár, mint bármelyikünk, hogy mellette a Gyik műhelyvezetője, OPI munkatárs, meg más efféle, az mind a szabadideje terhére megy, valami többletpénzt persze jelentenek ezek a dolgok, de messze nem annyit, mintha mondjuk pólókat szitázná. Konkrétabban: én például első könyvemért annak idején kaptam 28 000 Ft honoráriumot. A fotós, aki nyolc óra munkával elkészítette a reprot, 25000-et. A kiadó bevételezett belőle elméletileg 800000-et, mert szerencsére mind elfogyott. Igaz- az még a szocialista időkben esett meg, akkor nem volt illendő egymás zsebébe kukucskálni. Ez utóbbi a polgári világban sem illik, most azonban, a két világ között szerencsétlenkedve, muszáj volt kitérnem erre is. No, de kanyarodjunk vissza eredeti témánkhoz, a Nagy GYIK könyvhöz (továbbiakban NGY), amúgy is messziről kell nekifussunk, mert hát ez a világ meglehetősen messze lebeg (feszül, él, burjánzik), a mai általános iskolai gyakorlattól.

Induljunk, az egy nagy, kopár rétről, ahová - ötödik évemet rajztanítás helyett egy második napközis csoporttal kezdvén - métát játszani indulok húzegynéhány kisgyerekekkel. A méta rettenetesen jó játék, elég egyszerű szabályokkal, könnyű megtanulni, és ha valaki tud métázni, az már megtanulhatja a krikettet is - persze eleinte csak amúgy magyarosan, semmi idétlen nyújtott könyökű dobás, ez már csak a legfelső fok perverz kéjelgése lesz - megfejelve a baseballal. Nagyon benne élek én most ebben a gyerekvilágban, mindenféle játékokat játszunk, hetente egyszer uszodába megyünk, sokat rajzolunk, még az elemi matematikai műveletek gyakorlásába is játékot viszünk, kiülünk két sorba, középen fogók rohangálnak, mindenféle matematikai műveletekkel lehet áthívni valakit a szomszédból, afféle didaktikus adj király katonát. A gyerekek majdnem annyira élvezik, mint én. No, majd most jön az igazi élvezet, a méta. Gyerekek persze előreszaladnak, a métára alkalmas nagy pusztánál egy árok, akik legelőn futnak, meglapulnak benne, aztán próbálják elkapni a később érkezőket. Mire odaérek, önfeledten játsszák a tradicionális árokfogót. Mi is játszottuk gyerekkorunkban. Nagy lendületet vesz az ember, megcéloz egy lyukat a lenn szaladgáló fogók között, rohanni kezd, lefelé jótékonyan segít a tömegvonzás, könnyedén repülsz, megkísérted a gonoszt, aki rohan feléd, hogy elkapjon, ha utól ér rád veti magát, átkarol, leszorít, hemperegtek egyet a földön, felállsz kissé megszeppenülve, és most már te vagy a gonosz, ahhoz, hogy megint angyallá válj, neked kell valakit elkapni. Persze többnyire átjutsz az árok fenekén, emelkedni kezdesz, de nyomul ám utánad a gonosz is, lendületed, a föld adta erő egyre fogy, egyre többet kell izomból hozzátenni, majd véget ér az árok, nem jöhet tovább az ördög, de

elfogyott a lejtő is, megkönnyebbülve futod ki magad. Akkor persze nem gondol mindezekkel az ember, csak azt látja, hogy a kicsik a méta helyett egy árokban marhászkodnak. Szerencsére néha még egy tanárban is megcsillan valami lélek féle, vagy valami értelem gyúl a fejében, és nem hajtja ki őket az árokból, hanem csak bámul, néz ki a fejből, és lassan felidéződik a régi árokfogó emléke (élményegyüttes, szimulakrum, régi hangokat hallok, fű illat, esti hűvösség, Zsuzsa piros kockás inge, ami aztán tovább vezet mindenféle más illatokhoz, ízekhez.), mígnem maga is beáll, persze őt nem kell lefogni, elég megérinteni, és árokfogózunk önfeledten, a méta későbbre marad.

Amikor a Gyík műhelyben igazán összejönnek a dolgok, az az árokfogó mintájára szerveződik. Nem tanulmányokkal kezdenek, nem tanulnak a gyerekek rafinált technikai eljárásokat, nem terelik őket finom manipulációkkal, vagy határozott parancsokkal valami tradicionális kötöttségű játéktérre, mert hát ott a képzőművészet eleven erdeje, találjanak benne bűvőhelyeket, játéktereket maguk.

Összeraknak például egy hajót a terem közepére székekből, asztalokból, és a következő hónapokban minden a hajón történik. Hogy mi ez a minden, az a NGY-ből nem derül ki, előző kiadványukba még bekerült néhány fotó az útról. Innen tudható, hogy tájképet festenek, árnyékportrék készülnek az utasokról, szörnyeket ábrázolnak, meg persze ruhákat, zászlókat, jelvényeket készítenek, maketteznek.

A foglalkozástervek bizony csak hívószavakat tartalmaznak.

"... az emberi test szimbolikus, pszichologikus, társadalomlélektani alapjelentéseit járjuk körül. Kéz és kar jelentései, jobb és bal kar, az ujjak jelentései, kar, mint testzászló jelentései - megadás, győzelem, ölelés, elutasítás, taps, áldásosztó kar, katonazenekar stb. Fantasztikus kéz- és karkompozíciók születnek, a tenyérbe fénymásolt szemem kezdve a kéz-gipszöntésen át a hatalmasra felnagyított, majd kétméteres színes kézig."

Ha a foglalkozását leíró Kalmár István ezen a rövid jelzésen túl szeretne lépni, a következő lépcsőfok egy hatvan oldalas szöveg lehetne, szövegynéhány képpel illusztrálva, és akkor még mindig csak két órás munkáját mutatta be. Szabados Árpád már a műhely indításakor kijelentette: "Szerencsére a vizuálpedagógia napi gyakorlata nem enged olyan inaktív szerepet (amit napjaink képzőművészete megtehet), hogy önmagát tegye meg legfőbb tárgyává." (Ezzel értelmezésem szerint többek közt azt akarta mondani, hogy sokkal elevenebb, élőbb, aktívabb a gyerekek és a képzőművészeti problémák közötti közvetítői szerepkör, mint ha ezt a szerepkört kezdené a szakpedagógia nyelvén értelmezni.)

A NGY a rajztanárokhoz is úgy közeledik, mint a gyerekekhez. Megmutat egy pedagógiai kultúrát, de nem ad pontos műhelyrajzokat az adott produkciók legyártásához.

Akkor hát hiába ez az egész NGY, hacsak szert nem tesznek a rajztanárok a műhelyvezetők kultúrantropológiai és képzőművészeti tudására, marad minden a régiben? Vágódeszkák rajza, vagy álmosan végigkushadt képmutogatás, szövegelés holmi magasabb vizuális kultúráról? Mielőtt azonban a NGY iskolai hozadékát mérlegelnénk, nézzük meg mi a viszonya a Műhelynek az iskolához? Szerencsére nem azzal szemben határozza meg magát. Az egész könyvben egyetlen helyen esik szó a reguláris vizuálpedagógiáról. A GYIK műhely egészen más játéktér. Az ellenlábás rajztanárok szokásos érveire: "könnyű nekik, annyi pénzből, olyan teremben, két foglalkoztatóval, válogatott gyerekekkel, heti néhány foglalkozást tartva én is boldogulnék!" nem érdemes sok szót vesztegetni. Magam is több

mint húsz éve eszem már a gyalogtanárok kenyerét egy agyonzsúfolt lakótelepi iskolában, de ezek a legjelentéktelenebb gondjaim. Ha a gyerekek nem külön-külön veszik meg a több ezer forintos rajzfelszereléseket, hanem összedobnak fejenként mondjuk ötszáz forintot, meg néha szitázunk egy csomó pólót, nyomunk néhány ezer eladható minőségű linót, nem lesznek pénzproblémáink. (Illetve olyan szintekre emelkednek, hogy mondjuk a kézi berakású nyomdagép helyett kellene egy Grafopress) Annak sincs akadálya, hogy nehezebb órákra az ember meghívjon egy-egy barátot, végzett tanítványt, képzőművészt, vagy egyszerűen csak egy nyolcadikos jön be segíteni az ötödikesekhez. Ha ugyanazt tanítom a párhuzamos osztályoknak, akkor voltaképp csak heti négy órára kell felkészülnöm. És hát - szerkesztői utasításra ugyan, de e helyütt teszem fel recenzióm alanyiságára a koronát - mégis vittük valamire. Volt tanítványok még a műegyetemről is visszajárnak a nyári linómetsző túrákra, kiállításaink előtt ölik egymást a népek.)

A válogatott "gyerekanyag" már kissé nehezebb probléma, iskolám egyszer országos botrányt okozott azzal, hogy megtagadta néhány gyerekvárosi gyerek oktatását. (Igazából azt akarta mondani, hogy a gyerekváros egy rabszolgatelepe, nekünk meg gőzünk sincs arról, mit kellene kezdeni ezekkel a gyerekekkel, de hát ugye a kollegialitás, az ön- és szakmaismeret nagyfokú hiánya...) Néha magam is felmondom a normális viszonyt egy időre néhány gyerekkel, de ez egy egészen más alaprobléma következménye.

A legnagyobb problémája a művészeti nevelésnek: heti egy-két órában a gyerekek közé érkező - kénytelen-kelletlen, vagy gőgös nagyképűséggel - elszakad a gyerek valódi szükségleteitől. A gipszhajót feltétlenül meg kellene előznie egy modellezésnek, majd egy valódi tutaj legyártásának, néhány napnak egy lakatlan szigeten. Ez persze teljességgel képtelenség, maga a modellkészítés is sok munkaóra, anyag, szerszám, stb. A rajzterem nem erre van kitalálva. Ehhez az kellene, hogy technika tanár, testnevelő, rajztanár összeálljon egy projektre. Vagy olyan epochális rendszer legyen, ahol a rajztanár erre kap egy hetet. Ebben a projektben a gipszhajó lehetne a korona, majd egy filozófiai feldolgozás lehetne a gyümölcs. Ehhez képest minden más csak kényszerű megalkuvás.

Ugyanez a tűz, levegő, föld feladatra is érvényes. Vizsgálhatjuk persze makettekben is a dolgokat, de az az igazi, ha valódi "tűzfestmények" készülnek, repüléspróbákat tartunk sárkánnyal, ejtőernyővel, barlangot ásunk, földkunyhót építünk. Mindez persze már magasiskola, hisz a felpiszkált, de ki nem elégített, más síkra nem juttatott gyerek a foglalkozások után felgyújtja a lakást, lezuhan a szikláról, rászakad a föld a homokbányában.

Ha a rajztanár heti egy-két órára érkezik be a gyerekek közé - akik a technika órán munkafüzeteket töltögetnek, ének órán fahangon dűnnyögnek valamit éneklés fölé görnyedve, tesi órán szédelegve nyomtatják a köröket, vagy fociznak (a többi órát most hagyjuk), és mindezek következtében (no meg persze a privát elgázoltatások), anyázva, székeket felrugdosva tódulnak be a rajz terembe - vagy azt mondja, hogy leszárom én a tantárgyat, az iskolát, felejtjük el, miket irtálnak itt elő nekem szép sima szavakkal, nem tartok rajzórát, hanem megpróbálunk végigcsinálni egy éven át egy normális sorozatot, vagy elkezd alkudozni magával, a gyerekekkel, mi lenne az a minimum, amit el lehetne hagyni az alapolgokból.

Veszélyes alku. Eleinte még csak a tisztai hajózás marad el, aztán már a maketteket sem úsztatják meg, végül marad a "Nafiamakkorképzéleghajóutatésfessrólaegyérdekesképet! Nedumáljaszomszédoddalkoncentráljamunkádra!"

Az előbb feljött a földráomlás, lakásfelgyújtás Pedig ezek még csak a tárgyias dolgok, a látható veszélyek. Mennyivel nagyobb a láthatatlan dolgok veszélye. A foglalkozások idejére normalizáljuk a gyerekek kapcsolatrendszerét, megnyitjuk őket egymás felé, a normálisan nevelt kis fickó tudja, hogy mindez csak itt érvényes, utána reflexből bezárul. Akinek azonban még nincsenek tapasztalatai, riadt védőburkából kibújva életre szóló sebeket szerezhet.

Ebben az értelemben a NGY-ben folyó munka is megalkuvások sorozata, de sokkal kisebb megalkuvásokra kényszerülnek, mint akár a legjobban felkészült, de tanítási görcsben szenvedő tanárok. A GYIK műhelyvezetői nem azért mennek be a gyerekek közé, hogy megtanítsanak nekik valamit, hanem hogy bejátszanak egy életteret. Mindeközben persze tanítanak is egy csomó dolgot, de nem ez a cél. A műhely legfőbb célja, hogy a gyerekek megérezzék az "alkotó tevékenység indítékait" (ezen a kiragadott Szabados idézeten el lehet rágódni egy darabig).

Nézzünk egy történetet, Hegedűs Miklós egyik foglalkozás leírását, ami megfelelhet ennek az elvárásnak.

"Az előző foglalkozáson síkbeli szerkezeteket formáltak a gyerekek, spárga és hurkapálca segítségével, igyekeztek bizonyos kompozíciós elvek szerint építkezni, elkerülve a monotonitást, a merev szimmetriát, s persze a kompozíció szétesését is. Most továbbléptünk: térbeli szerkezetek megformálása volt a feladat. Röviden megbeszéltük, hogy mire kell ügyelni az erővonalrendszerek kialakításánál, némiképp a korábbi, síkbeli megoldásokhoz hasonlóan. Ismét fölhasználták a hurkapálcát, a spárgát, a szívószálat, gézt és a kötelet is. Voltak, akik egészen kicsi, sündiszónszerű pálcikacsokrot, vagy lábacskaival az asztalon álló hurkapálca-szörnyeteget gyártottak, mások fölhasználták az asztalok lábazatát alkotó fakereteket, és gézzel, spárgával szőtték be a térközöket... az egyik háromtagú csoport nekilátott, hogy a mennyezetről itt-ott lelógó drótokhoz gézcsíkokat erősítsen nehezekekkel."

A munka végül is egy nagy térbeli háló megalkotásába torkollik, alul az ördögök, felül az angyalok, kitör a harc, majd végül a gézháló maradványaiból jelmezek készülnek, kibontakozik egy kis könnyed szituációs játék. A foglalkozásvezető nem tervezett ugyan semmi ilyesmit, de a gyerekek rábukkantak a témában rejlő elemi játéklehetőségekre, Hegedűs Miklós pedig vette a bátorságot, és közéjük dobta a gyeplőt.

Ha én, mint általános iskolai tanár használni szeretném a GYIK könyvet, nem azt tartom a legfontosabb feladatomban, hogy minél több feladatát hangszereljem át az órai szituációra, hanem hogy az órai szituációt közelítsem egy olyan szintér belső világához, amelyben a gyerek, az adott szellemi - anyagi közegben, a lehető legmélyebben élheti meg a lehető legkevesebb szabály által behatárolt alkotó tevékenység örömeit.

Hogy van-e igény erre az iskolákban, az hosszabb tárgyalást igényelne, röviden csak annyit: átlag igazgatóban és átlagtanárban, ha egyáltalán érzéklni tudja a különbségeket, mélységes félelem vagy ellenszenv él minden iránt, ami az iskolát az élethez közelíti. Amikor azonban művészeti iskolánk tanárainak felmutattam a NGY-t, mondván, hogy majd közreadom, rögtön szegényebb lett a kasszánk 37050 ft-tal, merthogy mindannyiuknak meg kellett rendeljünk a könyvet. Igazuk volt, magára valamit is adó rajztanár könyvespolcáról nem hiányozhat a Nagy Gyik Könyv.

Még egy illúzióval hadd számoljak itt le. Sinkó is megteszi ÉS-beli interjújában. Művészetpedagógusok gyakran számlálgatják meghatottságtól homályosult szemmel, hány

tanítványuk lelkét mentették meg. "Nem mentünk meg lelkeket! A lelkek maguk mentik meg magukat!" Mi erre mindig csak lehetőséget adunk, és kell, hogy adjunk. A NGY sem menti meg az iskolai rajzórát, de ad egy lehetőséget.

A Nagy Gyik Könyv

Kézikönyv a vizuális neveléshez

Aula Kiadó - GYIK Műhely

Budapest, 1997

Szerkesztők: Hegedűs Miklós, Kalmár István, Szabics Ágnes.